

Опір ОУН і УПА проведенню колективізації на території Рівненської та Тернопільської областей

Актуальність проблеми дослідження опору повстанців колективізації на території Рівненської та Тернопільської областей є достатньо важливою. Багато в чому колективізація та опір проти неї були ідентичними і в інших західноукраїнських регіонах. Колективізація мала єдину мету – докорінно змінити на свою користь соціально-економічну та суспільно-політичну ситуацію у західноукраїнському селі. Це були глибинні перетворення, що докорінно обновляли тодішній суспільно-політичний устрій [11; 209].

Організація колгоспів здійснювалася однаково для всіх областей Західної України методами. Вона мала примусовий характер і викликала різкий спротив селянства і збройних сил ОУН та УПА [13; 8]. Проте Рівненська і Тернопільська області мали деякі відмінні від інших аспекти проведення колективізації. Потрібно враховувати їхнє територіальне розміщення — межування з територією УРСР, де колгоспи створювали значно раніше. Також саме в цих областях, попри найсильніший опір ОУН і УПА, було формально створено найбільше колгоспів [1; 69-70]. Рівненщина і Тернопільщина, починаючи з 1947 р., паралельно колективізації були чи не найбільшим вогнищем опору – тут дислокувалася більшість повстанських військ. Однією з головних відмінностей було те, що в Рівненській і Тернопільській обл. радянській владі не вдалося розколоти селянство за класовим принципом і створити той “актив”, що здійснював колективізацію в інших областях.

Джерельна база є недостатньо вивченою. Всі джерела можна поділити на дві групи: радянські та повстанські. Серед повстанських слід звернути увагу на пресові видання: “Інформатор” (Закерзонське видання), “Інформатор” (Рівненське видання), “Інформаційні вісті”, “Лісовик”, “До зброї”. Зокрема, в одному з примірників рівненського видання “Інформатора” є окрема стаття “Колгоспи”. Певна інформація про опір колективізації почерпнута автором в монографіях Ю. Киричука, Русначенка, М. Сеньківа, П. Мірчука, а також було опрацьовано емігрантські видання — окремі томи “Літопису УПА” та “Літопису УПА. Нова серія”. Незважаючи на свою тенденційність, великий масив інформації містять радянські дослідження. При написанні даної статті автор використовував працю В. Маланчука і видання “Торжество історичної справедливості”. Як було вище зазначено, спеціалізованих праць, присвячених опору повстанців колективізації, ще немає, тому робота

писалася на основі загальних відомостей про колективізацію з радянських джерел і окремих вибіркового даних з українських та діаспорних видань.

Сама колективізація почала проводитися в Рівненській і Тернопільській областях ще до початку радянсько-німецької війни. Навесні 1940 р. в Рівненській області організували 11 радгоспів, з них 3 городньо-овочевих, 2 тваринницьких та 2 кінних. Вже у квітні 1941 р. лише в Рівненській області налічувалося 465 колгоспів [16; 567]. Під час війни німецька влада не ліквідувала вже організовані колгоспи, а залишала їх, лише змінювала назву з “колгоспів” на “громгоспи” – громадські господарства [9; 86]. Щоправда, факт збереження колгоспів німцями ставиться під сумнів через дані, розміщені в іншому джерелі, де подано інформацію про ліквідацію колгоспів німцями [18; 408]. Перші документальні підтвердження про негативне ставлення до колективізації повстанців датовані 1944 р. в одному з наказів теренового провідника ОУН. У документі згадується про ведення пропаганди проти колгоспів [15; 392].

Що стосується відношення безпосередньо самих селян до колективізації, то активна пропаганда, що велася проти колективізації не лише націоналістами, а й німцями під час війни, сильно залякала селян і ще більше підсилила їхнє негативне ставлення до колгоспів, про що згадується в доповіді М. Хрущова Й. Сталіну у березні 1944 р. [18; 408].

Важливість боротьби проти колективізації в загальному процесі опору УПА підкреслила в одному з своїх ключових документів – “За що бореться Українська Повстанська Армія”, де вже в першому пункті вказано, що вона провадить боротьбу, спрямовану на “знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької організації с/г”, допускаючи при цьому можливість колективного користування землею [7; 127-128].

Потрібно розрізняти поняття “колективізація” та “створення колгоспів”, так як друге було лише складовою частиною першого. Тому наявність у 1945 р. в західноукраїнському регіоні 177 колгоспів, більшість з яких була в Тернопільській та Чернівецькій областях [1; 69], ще зовсім не означає ефективність цієї колективізації та те, що ці колгоспи реально працювали. Легко зупинити їх роботу можна було, знищивши всю небагаточисельну сільськогосподарську техніку, що тоді належала МТС, як це зробили повстанці в ніч з 9 на 10 серпня 1945 р., ліквідувавши весь причіпний інвентар Шумського р-ну Тернопільської обл. [5; 535]. На початку осені 1945 р. 37 акцій ОУН і УПА було спрямовано на знищення хліба та с/г машин (виведено з ладу 16 молотарок) [8; 148].

Про важливе місце опору колективізації в загальній боротьбі свідчить те, що, борючись проти нової організації сільського господарства, загони УПА не обмежувалися тими колгоспами, які знаходилися поблизу місця їхньої дислокації: повстанці з Рівненської обл. в січні 1945 р. збільшили

*Опір ОУН і УПА проведенню колективізації на території
Рівненської та Тернопільської областей*

частоту своїх нападів на колгоспи Городницького і Олевського р-нів Житомирської області [19; 506].

По закінченню блокади військами НКВС областей, де діяли загони ОУН та УПА в квітні 1946 р. виступи проти колективізації стали ключовим аспектом діяльності борців за волю України. Було вчинено 2598 акцій, спрямованих проти нового сільськогосподарського устрою. Здійснювалися спроби зриву державних хлібозаготівель, вбивалися збирачі податків – фінагенти [8; 157-158].

З другої половини 1946 р. ОУН і УПА почали зазнавати відчутних ударів: активізувалося масове дезертирство повстанців, було втрачено вплив на Буковині і Закарпатті, загинула більшість керівних кадрів. Чи не єдиним позитивним моментом була саме затримка колективізації західноукраїнських земель. В 1946-1948 рр. прослідковується найбільша активність боротьби повстанців проти колективізації. При цьому, як з долею правди зазначає радянське видання, “буржуазно-націоналістичні банди перейшли від антиколгоспної агітації до прямого терору трудового селянства” [21; 707]. Здебільшого боротьба проти колективізації зводилася до знищення матеріальних цінностей та нерухомості колгоспів. Агітаційна боротьба проводилася вже здебільшого не через мітинги, а шляхом розповсюдження друкованих видань. Літом 1946 р. було спалено ряд колгоспів на Волині – в селах Первісся і Городище, Доротище, Дубечко, Синово, Замшани, Мізове [14; 198]. Вдалим для повстанців в боротьбі з колгоспами виявився 1947 р. На території Тернопільської області ОУН та УПА провели 204 збройні та агітаційно-політичні акції, Рівненської – 26 акцій [14; 197]. На такому ж високому рівні відбувалася боротьба і в інших областях: в травні-червні 1948 року було спалено колгоспи в селах Черниця, Гаї Стародубські, Волище, Зубків та ін. Львівської обл. [14; 199].

Через опір УПА на поч. 1948 р. в західних областях УРСР було колективізовано лише 5,4 % селянських господарств [1; 69]. Проте саме в 1948 році радянська влада переломила хід колективізації на свою сторону, надавши їй суцільного характеру [13; 8]. Існує декілька причин цього факту. В лютому 1948 р. для того, щоб ліквідувати пасивний опір селян – основних матеріальних постачальників повстанців – Верховна Рада СРСР прийняла указ “Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадянський, паразитичний спосіб життя” [1; 69-70]. В прискоренні процесу створення колгоспів на руку офіційній владі зіграло повернення 8,5 млн. демобілізованих воїнів Червоної Армії, понад 55 % яких знайшли роботу в колгоспах [2; 33], ліквідувавши таким чином дефіцит робочої сили в колективних господарствах. Чи не найосновнішою причиною успіхів влади

у колективізації стало різке збільшення частоти використання насильницьких методів при записі до колгоспів. Так, літом 1949 р. Рівненський обком КП (б)У розглядав випадки “порушення радянської законності” в Зарічненському р-ні, коли селян, які не хотіли вступати в колгоспи, поміщали в холодний погріб і били [2; 61]. При цьому до незаконного адміністративного арешту притягували не лише тих, хто чинив опір вступу до колгоспу, а й самих колгоспників. Даний випадок було зафіксовано в Корецькому р-ні Рівненської обл. [6; 644].

Але про справжнє відношення селян до колгоспів свідчить провал намагань влади захистити колгоспи від повстанців, створюючи групи охорони громадського порядку. Даний процес провадився ще з 1944 р. Зокрема, в кін. 1944 – поч. 1945 рр. на території Рівненської області було створено 47 спецзагонів у складі 791 чол., 54 дільничних загонів сприяння органам охорони громадського правопорядку – 660 чол.; 968 груп охорони громадського порядку [16; 122]. Але, як інформують ті ж таки радянські джерела, реальна кількість груп була дуже малочисельною, як в колгоспі ім. 8 березня с. Нові-Іванчиці Луцького р-ну, або ж таких взагалі не було, як в селах Носичі та Жорниці Оликського р-ну. [17; 670]. Проте, навіть у цей період, за свідченням джерел, повстанці намагалися чинити опір колективізації: 12.01.1949 р. в с. Пришівці (Зборівський р-н, Тернопільська обл.) застрелили організатора колгоспу; 19.02.1949 р. в с. Вишеньки (Острозький р-н, Рівненська обл.) було спалено колгосп [14; 207]. Станом на 1949 р. у колгоспах Рівненської обл. було лише 25% селянських господарств, Тернопільської – 34%. Відомості про подальші документально підтвержені факти опору проти колективізації автор не зустрічав але можна сміливо припускати про наявність таких.

Говорячи про результати, які приніс декількарічний опір колективізації загонів ОУН і УПА на Рівненщині і Тернопільщині, потрібно визнати, що вони були достатньо вагомими. Навіть одне з ключових видань радянського періоду, присвячених західноукраїнським землям, – “Торжество історичної справедливості” визнає опір загонів ОУН та УПА таким, що не міг не вплинути на темпи колективізації в перші повоєнні роки [21; 603].

У радянській літературі боротьба з загонами ОУН та УПА під час колективізації розглядається лише в контексті боротьби з класово ворожими елементами – куркулями, так ніби всі повстанці були підпорядковані для них. Тому й основною причиною поразки загонів повстанців називають саме втрату ними своєї соціально-економічної основи, тобто ліквідацію куркульства, а не розглядають поразку визвольних загонів, як головну передумову до проведення успішної колективізації [20; 708]. Сучасні ж дослідники вважають, що успіхи колективізації, зокрема, в Рівненській і

***Опір ОУН і УПА проведенню колективізації на території
Рівненської та Тернопільської областей***

Тернопільській областях, значною мірою залежали від діяльності органів держбезпеки, військових частин та подолання збройного опору з боку формувань ОУН і УПА [12; 8].

Було нанесено шкоду СРСР в економіці. Підсумки IV п'ятирічки в сільському господарстві виявилися значно скромнішими, ніж очікувалося – вся валова продукція становила 91% від довоєнного рівня. [2; 62].

Проте, якщо дивитися з більш глобальної точки зору, то на економіку СРСР опір ОУН і УПА колективізації не вплинув достатнім, таким як цього хотілося, чином – Союз приділяв найбільшу увагу розвитку тяжкої промисловості, що взагалі знаходилася поза зоною дії повстанців. Тому їхнім успіхам в даному аспекті спротиву слід присвоїти соціальний, а не економічний характер – повстанці своїми діями здобули чималий авторитет у селян, що навіть без колгоспів мали, як наприклад, на Почаївщині, сплачувати від 800 до 1,5 тис. крб. податку з кожного господарства [23; 159]. Зрозуміло, що селяни з набагато більшою охотою віддавали ці кошти і продукти повстанцям, ніж владі.

Викликає сумніви в своїй доцільності і метод фізичного знищення воїнами ОУН і УПА всіх, хто був причетний до колективізації. За радянськими даними, впродовж 1944-1945 рр. повстанці здійснили 359 збройних пограбувань колгоспного майна. В результаті цих акцій загинуло 314 голів колгоспів та 15 335 колгоспників і селян, що становило найбільшу кількість з усіх прошарків населення [3; 57]. Ці дані, які, звичайно, були менші за чисельність репресованих радянською владою, не могли не нашкодити міжнародному іміджу ОУН та УПА і призвели до деякої втрати авторитету, який, як було сказано вище, повстанці здобули у селян. Тим не менш, саме дії повстанців щодо опору колективізації стали основною причиною їхнього високого авторитету на Західній Україні, що зберігся в пам'яті народу й донині.

Джерела та література

1. Баран В. К. Історія України 1945-1953 рр. – Львів, 2005. – 184 с.
2. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945-1991). – Львів, 2005. – 670 с.
3. Веденєєв Д. В., Лисенко О. С. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі норм міжнародного та гуманітарного права // Український історичний журнал. – 2007. – № 3 (474). – С. – 24-39.
4. Довідка про дії банд УПА на території Кам'янець-Подільської обл. за травень – червень 1944 р. // Сергійчук В. Український здвиг: Волинь. 1939 – 1955. – К., 2005. – 840 с.
5. Довідка про результати перевірки фактів, викладених в листі 2-го секретаря РК КП (б) У Шумського р-ну Тернопільської обл. тов. Осетрова від 26.07.1945 // Сергійчук В. Український здвиг: Волинь. 1939-1955. – К., 2005. – 840 с.

*Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи,
краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*

6. Довідка про результати розслідування фактів грубих порушень соціалістичної законності в Корецькому р-ні Рівненської обл. // Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939 – 1955. – К., 2005. – 840 с.
7. “За що бореться Українська Повстанська Армія” // Літопис УПА. – Т.1. (“Волинь і Полісся”). – Торонто, 1976. – 255 с.
8. Киричук Ю. Партизанська боротьба УПА-ОУН у західних областях УРСР (травень 1945-1946 рр.) // Україна модерна. – Ч. 7. – Київ; Львів, 2002. – С. – 141-165.
9. Коваленко І. М. Цілі і методи німецької імперіалістичної політики на окупованих теренах // Літопис УПА. – Т. 1. (“Волинь і Полісся”). – Торонто, 1976. – 255 с.
10. Ковальчук В. Діяльність ОУН (б) і Запілья УПА на Волині й південному Поліссі (1941-1944 рр.) / Літопис УПА. Нова серія. – Т. 7. – Торонто; Львів, 2006. – 496 с.
11. Когут П. Колективізація, як засіб “радянізації” західноукраїнського села післявоєнного часу // 1939 в історичній долі України і українців (матеріали конференції) – Львів, 2001. – 224 с.
12. Маланчук В. Ю. Соціалістичні перетворення в Західних областях УРСР. – К., 1957. – 48 с.
13. Малярчук О. М. Аграрна політика партійно-радянської влади (1944-1964 рр., західні землі України): Автореф. дисертації канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т. – Львів, 2005. – 20 с.
14. Мірчук П. Українська Повстанська Армія (1942-1952). – Мюнхен, 1953. – 318 с.
15. Наказ кущовим провідникам і референтам // Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939-1955. – К., 2005. – 840 с.
16. Нариси історії Ровенської обласної партійної організації. – Львів, 1981. – 264 с.
17. Постанова оргбюро ЦК КП (б) У про доповідну записку адміністративного відділу про стан та діяльність груп охорони громадського порядку в колгоспах і селах Волинської обл. // Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939-1955. – К., 2005. – 840 с.
18. Про становище в Рівненській і Волинській областях УССР // Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939-1955. – К., 2005. – 840 с.
19. Секретарю ЦК КП (б) У. – Тов. Коротченко // Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939-1955. – К., 2005. – 840 с.
20. Сеньків М. В. Підготовка кадрів механізаторів у сільському господарстві західних областей УРСР (1945-1951) // Історичні дослідження: вітчизняна історія. – Вип. 2. – К., 1985. – 95 с.
21. Торжество історичної справедливості / За ред. Олексюка М. М. – Львів, 1968. – 803 с.
22. Черненко Ю. А., Гарань О. В. Возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР подається лише в позитивному плані. А чи були негативні сторони цих подій? // Історія України в запитаннях та відповідях. – К., 1990. – 48 с.
23. Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. – Кременець, 1999. – 318 с.